

ження на ці пільги (внески до недержавних пенсійних фондів не повинні перевищувати 25% заробітної плати учасника) учасники недержавного пенсійного забезпечення матимуть додатковий стимул вимагати виплату свого заробітку в офіційному секторі.

5. Збільшення бюджетних надходжень у майбутньому. Механізм сплати податків збільшить бюджетні надходження шляхом розширення бази оподаткування: пенсійні виплати включатимуть не тільки пенсійні внески, що є доходом громадян чи роботодавців, а, отже, підлягають оподаткуванню в будь-якому випадку, а й інвестиційний дохід.

6. Зменшить залежність від зовнішніх запозичень та сформує додаткове джерело довгострокового кредитування економіки. Оскільки кошти недержавного пенсійного забезпечення інвестуються на довгострокову перспективу (коли припустити, що людина розпочинає свою трудову діяльність у 25-річному віці, виходить на пенсію в шістьдесят років і живе до 67,9 років, то середня тривалість інвестиції становить приблизно 20 років), вони стануть додатковим стимулом розвитку реального сектору й економічного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 09.07.2003 р. "Про недержавне пенсійне забезпечення".
2. Закон України від 09.07.2003 р. "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".
3. Проект прогнозу економічного і соціального розвитку України до 2000 і 2010 року // Урядовий кур'єр. – № 89–90 від 14.05.1999 р.
4. Вірич О. Учать фінансово-кредитних установ у проведенні пенсійної реформи в Україні // Соціальний захист. – 2001. – № 2. – С. 36–37.
5. Зайчук Б. Пенсійна реформа з перспективою на майбутнє // Соціальний захист. – 2001. – № 4. – С. 29–31.
6. Сирота І.М. Право пенсійного забезпечення в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 288 с.
7. Уваров В. Пенсійна реформа набирає обертів // Соціальний захист. – 2001. – № 8. – С. 22.

УДК 334.78

ПРИНЦИПИ УТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРІВ

Лук'яшко П.О.

Чернігівський державний інститут економіки і управління

В статье на основании анализа отечественных и зарубежных работ, касающихся возникновения и становления кластеров, обосновываются принципы данного явления. Кроме того, на основании сопоставления указанных принципов уточняется содержание категории "кластер".

Ключевые слова: кластер, принцип.

In the article on the basis of the analysis of domestic and foreign works touching clusters origin and formation the principles of this phenomenon are grounded. In addition, on the basis of the comparison of indicated principles the meaning of "cluster" category is specified.

Key words: cluster, principle.

Постановка проблеми. Розвиток світової економіки характеризується посиленням тенденцій глобалізації. В сучасних умовах роль та місце національних економік у глобальному просторі змінюються під впливом посилення спеціалізації, зростання конкуренції та поглиблення міжнародного поділу праці. Зазначені тенденції обумовили необхідність виникнення нових форм взаємодії суб'єктів господарювання у боротьбі за міжнародні ринки збуту.

Одним із найпоширеніших механізмів забезпечення конкурентоспроможності підприємств на міжнародному ринку стали кластери. Механізм функціонування кластерів останніми роками набув особливої актуальності в роботах вітчизняних авторів.

Слід однак зазначити, що незважаючи на значну кількість наукових досліджень, в роботах, присвячених проблематиці утворення і функціонування кластерів не існує єдиної точки зору щодо розуміння сутності даного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах вітчизняних вчених кластер часто розуміється як в тій чи іншій мірі формалізоване об'єднання, часто на договірній основі [1, 2, 3].

Відповідне розуміння сутності кластера знайшло своє відображення і у постанові Президії НАН України "Про формування та функціонування інноваційних кластерів в Україні", де зазначено, що кластери є типом інноваційної структури. Поняття інноваційної структури в свою чергу визначається як юридична особа будь-якої організаційно-правової форми, що створена відповідно до законодавства (вид А), або група юридичних осіб, яка діє на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів її учасників (вид Б) з визначеними галуззю діяльності та типом функціонування, орієнтованими на створення та впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції [4].

На противагу розуміння сутності кластера як деякого формального об'єднання слід навести західні підходи до тлумачення даної категорії. У роботах західних вчених кластер називається "сплавом підприємств та інвестицій", "угрупованням незалежних компаній та установ", "географічно обмеженою конкуренцією взаємопов'язаних фірм", "групою комерційних підприємств", "індустріальним комплексом" [5, с. 19].

Перелічені підходи до визначення досліджуваної категорії не містять у собі того офіційного характеру, що притаманний поняттю об'єднання, а навпаки вказують на складність, відкритість та специфічний неформальний характер взаємодії підприємницьких структур в рамках кластеру.

Різниця у підходах до розуміння сутності поняття "кластер" накладає відбиток як на процес подальшого наукового дослідження та його результати, так і на практичні рекомендації, методи та моделі.

Історично теорія кластерів почала розвиватися у західному світі, а вітчизняні дослідники перш за все ставлять на меті переймання, адаптацію та використання позитивного досвіду на теренах України. Особливо важливим у процесі сприйняття та адаптації іноземного досвіду до вітчизняних реалій є врахування основних засад утворення та функціонування кластерів. Визначення та пояснення принципів функціонування кластерів дозволить пояснити глибинну сутність даного явища, оцінити можливості та особливості його використання в українських умовах, а також мінімізувати вплив фактора суб'єктивності та не допустити підміни понять на більш звичні для вітчизняних дослідників.

Мета дослідження. Метою цього дослідження є визначення та характеристика основних принципів функціонування кластерів на території країн Заходу, та на їх основі виявлення можливих особливостей та видозмін кластерів в умовах реалій України.

Викладення матеріалу. Основоположник теорії кластерів М. Портер стверджував, що "кластери відрізняються за своїми розмірами, широтою охоплення та рівнем розвитку" [6, с. 264]. На основі вивчення емпіричних даних він зробив висновок, що процес розвитку кластерів відбувається не однаково та залежить від зовнішніх факторів таких як рівень розвитку економічних відносин на конкретній території, економічна політика держави, тощо.

В результаті в певних регіонах світу кластери розвиваються високими темпами та дозволяють підприємствам, що функціонують у їх межах, покращувати власні конкурентні позиції, а на інших територіях розвиток кластерів уповільнений і вони знаходяться у зародковому стані. Вищезазначене дає можливість говорити про відмінність засад та принципів утворення та розвитку кластерів. Слід вважати, що принципи, дотримання яких дозволяє говорити про утворення кластеру, не є достатніми для його розвитку та ефективного функціонування, тож перш за все слід сконцентрувати увагу на принципах утворення кластерів.

Необхідно відзначити той факт, що практично в усіх вивчених наукових роботах з проблематики кластерів прямо чи опосередковано вказується на підвищений рівень концентрації підприємств в рамках певної території, як визначальний фактор утворення кластеру:

"Кластер – це форма мережі, що спостерігається в межах географічного регіону, в якій близьке розміщення фірми та організацій забезпечує наявність певних форм спільності та підвищує частоту та рівень взаємодії" [6, с. 291].

"... теорія кластерів ... відстоює побудову галузей на концентраціях компаній ..." [7, с. 24].

"Обов'язковою умовою [утворення кластеру як виробничої системи] є концентрація цих об'єктів [виробництв] на певній компактній території" [8, с. 19].

Тобто, можна зробити висновок, що саме підвищений рівень концентрації підприємств є тим системоутворюючим принципом, що забезпечує передумови для видозміни та формування особливих відносин між суб'єктами господарювання в рамках кластеру.

Разом з тим сама по собі концентрація підприємств не може призвести до утворення кластеру та виникнення більш ефективних форм взаємодії суб'єктів господарювання. Важливими в даному процесі є методи та механізми взаємодії суб'єктів господарювання, можливість взаємного врахування інтересів, рівень економічної свідомості учасників, тощо. Все це формує передумови до самоорганізації системи, яка також є системоутворюючим принципом для формування кластеру. На принципі самоорганізації в формування кластерів наголошує значна кількість дослідників:

"Кластер являє собою спосіб самоорганізації спільноти для виживання в умовах безкомпромісної міжнародної конкуренції ..." [9].

"Об'єднання в таку структуру [кластер] проходить за ініціативою знизу, коли самі підприємства, установи та інші організації вважають необхідним проведення цього дійства для підвищення конкурентоспроможності своєї продукції" [10].

Результатом самоорганізаційних процесів є синергетичний ефект кластеру: "... кластер можна визначити як систему взаємопов'язаних фірм та організацій, цінність якої як єдиного цілого перевищує просту суму складових частин" [6, с. 275].

Проте конкуренція і самоорганізація компаній є необхідною, але не достатньою для утворення кластеру, оскільки на основі концентрації можуть виникнути такі форми об'єднань як картель, синдикат, тощо. Щоправда М. Портер розумів дані форми об'єднання як різновиди кластеру, але разом з тим говорив про їх низьку ефективність у досягненні конкурентних переваг компаній: "В тому випадку, коли в кластері застосовується єдиний підхід до конкуренції, своєрідне групове мислення посилює тенденції, направлені на збереження старої поведінки, пригнічує нові ідеї та породжує певний застій, що чинить перепони удосконаленням" [6, с. 285].

Тобто важливою характеристикою кластеру є конкуренція між його учасниками. Висока концентрація компаній на обмеженій території та наявність механізмів самоорганізації призводять до видозміни конкуренції. Вона або посилюється завдяки концентрації, або послаблюється за рахунок домовленостей та взаємної узгодженості дій учасників кластеру.

Рівень розвитку конкуренції у кластері визначає особливості типу взаємодії учасників кластеру у спектрі від картелю чи синдикату до розвинутої мережі незалежних підприємств, у відносинах між якими одночасно співіснують конкуренція та кооперація. Дослідники кластерів єдині у думці, що саме мережеві структури з високою внутрішньою конкуренцією є більш ефективними у забезпеченні високої конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, в той час як більш формалізовані об'єднання, досягаючи тимчасових переваг шляхом послаблення конкуренції всередині кластеру втрачають стимули для розвитку у довгостроковому періоді. Ю. Жуков відносить до переваг мережевих структур елітарність, гнучкість та скорочення нерациональних витрат, крім того еволюція конкуренції є одночасно рушійною силою і результатом розвитку мережевої структури [11].

Загалом збереження і посилення конкуренції є тим принципом, який забезпечує утворення прогресивної мережевої форми співробітництва, а не формалізованого ієрархічного об'єднання з сильними взаємозв'язками між підприємствами. Слід зауважити, що саме ієрархічні структури із сильними зв'язками характерні для слабких економік, мережеві типи кластерів в таких випадках є стимулом для економічного зростання країни, але одночасно і обмежується рівнем її розвитку [6, с. 296].

Охарактеризовані вище принципи є основоположними для утворення та розвитку кластерів, проте ані концентрація, ані самоорганізація, ані конкуренція самі по собі не здатні забезпечити ефективність кластера. Для забезпечення конкурентних переваг на світовому ринку необхідним результатом концентрації та самоорганізації повинна бути кооперація. Саме кооперація дозволяє досягнути таких переваг як зниження витрат виробництва та підвищення якості продукції.

Результатом розвитку кооперації в кластері є взаємодоповнюваність та спеціалізація суб'єктів господарювання, що забезпечує перехід від крупнотоварного виробництва до залучення у виробничий процес малого бізнесу. Даний результат в свою чергу створює передумови як для більш повного врахування потреб споживачів, так і для високої гнучкості та мобільності кластерів, що надзвичайно важливо, адже саме гнучкість та мобільність забезпечують життєздатність системи в довгостроковому періоді, тому слід відноситися до них не просто як до бажаного результату, а як до принципів, дотримання яких дозволить забезпечити стійкість та довгострокові перспективи для кластеру в цілому.

Динамічний розвиток науки та технологій обумовлює необхідність інноваційної спрямованості кластерних утворень. Дотримання даного принципу відіграє визначальну роль у досягненні конкурентних переваг на світовому ринку в довгостроковому періоді.

Проведене дослідження дозволяє обґрунтувати принципи утворення та функціонування кластерів (табл. 1). Вказані принципи необхідно розділити на дві основні категорії: основоположні та ефективні. До основоположних принципів слід віднести концентрацію та самоорганізацію, без яких утворення кластерів вважаємо неможливим. До категорії ефективних принципів слід віднести ті першопочаткові умови, які дозволили б кластеру ефективно розвиватися та досягати конкурентних переваг на міжнародних ринках.

Таблиця 1

Принципи утворення та функціонування кластерів*

Категорія	Принципи	Значення
Основоположні	Концентрація	Дозволяє забезпечити наявність певної "критичної маси" підприємств, необхідної для якісної зміни відносин між ними
	Самоорганізація	Є умовою для виникнення видозмінених відносин у кластері, які були б прийнятними для його учасників
Ефективні	Збереження конкуренції	Визначає напрямок розвитку кластеру, дотримання даного принципу є умовою для розвитку ефективного мережевого типу взаємодії
	Кооперація	Дозволяє досягнути конкурентних переваг кластеру за рахунок зниження витрат та підвищення якості продукції
	Гнучкість та мобільність	Дозволяє забезпечити стійкість системи до змін факторів зовнішнього середовища
	Інноваційна спрямованість	Є передумовою для збереження конкурентних переваг у довгостроковому періоді

* Джерело: авторська розробка.

Слід звернути увагу на взаємопов'язаність ефективних принципів, оскільки можливість дотримання окремого з них в значній мірі залежить від дотримання інших, про що згадувалося вище.

Аналіз принципів утворення та функціонування кластерів дозволяє зробити наступні висновки. На нашу думку, відмінності у підходах до трактування категорії "кластер" спричинені різними соціальними та економічними умовами, в яких проводилися відповідні дослідження. Якщо західні автори більш схильні до розуміння кластеру як деякої неформальної мережевої структури, то вітчизняні вчені сприймають його як певне об'єднання підприємницьких структур. Разом з тим мережеві типи кластерів більш характерні для розвинутих економік країн Заходу, а більш формальні кластери з високим ступенем взаємозалежності та часто із сильною ієрархією – для слаборозвинених економік.

Тобто, говорячи про сутність кластерів, слід мати на увазі, що і мережеві, і формальні об'єднання є їх різновидами. Тоді проблему визначення сутності кластерів слід звернути до витоків самого поняття "кластер". Це поняття як науковий термін вперше знайшло своє застосування в математиці, де кластером називалася деяка підмножина n множини N , в якій усі об'єкти є в певному сенсі більш близькими один до одного, ніж до інших об'єктів множини N , які не входять до цієї підмножини n [12, с. 12].

Вкладаючи в наведений підхід економічний зміст та враховуючи принципи утворення та функціонування кластерів, сформулюємо таке визначення: кластер – група підприємств та установ, учасники якої на основі географічної концентрації та самоорганізації можуть досягнути синергетичного ефекту у вигляді конкурентних переваг над іншими економічними суб'єктами. В цьому підході пропонується розуміння конкурентних переваг як синергетичного ефекту (результату самоорганізації учасників кластеру), що дозволяє покласти синергетичну парадигму в основу подальших досліджень.

Висновки. Застосування синергетичної парадигми дозволить розглядати кластер як систему, що трансформується в результаті пристосування до зовнішніх впливів, в такому випадку увагу слід концентрувати на характері зовнішніх впливів і особливостях механізму пристосування, характерного для кожного конкретного кластеру. Відповідно, з'являється можливість прогнозування змін в кластері, спровокованих окремими факторами впливу зовнішнього середовища, та обґрунтування ефективної програми його розвитку.

Крім того, запропоноване визначення, на відміну від попередніх, дозволяє розглядати весь спектр можливих проявів кластеру: і як мережі незалежних підприємств, і як ієрархічної структури з сильними зв'язками, і як потенційного утворення, процеси самоорганізації якого не досягли ще рівня, достатнього для формування кластеру. Тобто, виникають передумови для розгляду окремих різновидів кластерів та обґрунтування наукового підходу до теорії їх становлення та розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Внукова Н.М. Державна політика інноваційного кластерного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inno.kharkov.ua/wp-content/uploads/2009/10/public-industrial-policy-of-innovative-cluster-menegment.pdf>
2. Войнаренко М.П., Малий М.В. Будівельний кластер – європейський шлях розвитку / М.П. Войнаренко, М.В. Малий. – Хмельницький: Поділля Перший, 2005. – 32 с.
3. Длугопольський О. Кластерна модель розвитку промислового виробництва як фактор ефективних структурних реформ / О. Длугопольський // Економічний часопис – XXI. – 2003. – № 2. – С. 1–8.
4. Постанова "Про формування та функціонування інноваційних кластерів в Україні" № 220 від 08.07.2009 р. / Президія Національної академії наук України
5. Семенов Г.А., Богма О.С. Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки: Монографія / Г.А. Семенов, О.С. Богма. – Запоріжжя: КПУ, 2008. – 244 с.
6. Портер Майкл Э. Конкуренция: Пер. с англ. / Майкл Э. Портер; [пер с англ. О.Л. Пелявского, А.П. Уриханяна, Е.Л. Усенко, И.А. Шишкиной]. – М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. – 608 с.
7. Дудкіна К.А. Кластери як форма ринкової централізації в умовах сучасних світогосподарських відносин: Дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / Дудкіна Катерина Анатоліївна. – К., 2004. – 221 с.
8. Кропельницька С.О. Фінансово-економічні засади формування та функціонування нових виробничих систем (кластерів): дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / Кропельницька Світлана Орестівна. – Т., 2006. – 300 с.
9. Асаул А. Кластер – это способ самоорганизации сообщества для выживания в условиях бескомпромиссной международной конкуренции / А. Асаул // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 60–61.
10. Бакум В.В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону / В.В. Бакум // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 38–44.
11. Жуков Ю.Є. Інтегроване управління групами підприємств: Дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Жуков Юрій Євгенович. – Х., 2006. – 254с.
12. Третьяк В.П. Кластеры предприятий. / В.П. Третьяк. – 2-е изд., доп. и перераб. – Иркутск: Изд-во Байкальского гос. ун-та экономики и права, 2006. – 220 с.

УДК 658.152

МЕТОДИ РЕГУЛЮВАННЯ УМОВ ЗДІЙСНЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Тищенко А.Ю.

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля

Определены основные блоки текущих и среднесрочных заданий государственной инвестиционной политики. Рассмотрены особенности механизма стимулирования инвестиций в промышленное производство и методы регулирования условий осуществления инвестиционной деятельности предприятия. Раскрыта сущность мероприятий для привлечения промышленных инвестиций и эффективного их использования. Обосновано соотношение интересов субъектов инвестиционного проекта.

Ключевые слова: инвестирование, регулирование, инвестор, стимулирование, деятельность, инвестиционная политика, эффективность, промышленное производство, предпринимательство, финансовые ресурсы.

The main blocks of current and medium-term state investment policy objectives are defined. The features of industry investment stimulation process and the methods of investment activity realization terms regulation are considered. The measures for the mobilization of industrial investments and their effective use are found out. The balance of the investment subjects interests is grounded.

Key words: investment, regulation, investor, stimulation, activity, investment policy, effectiveness, industry, business, financial resources.

Постановка проблеми. Інвестування – це складний процес, на який впливає багато чинників. З його здійсненням пов'язано рішення багатьох макроекономічних завдань. Воно неможливе тільки на базі ринкового саморегулювання. Ринок створює багато ризиків, які можна ослабити або уникнути шляхом використання державного регулювання інвестиційного процесу. У стабільній і розвиненій ри-